

Социалната устойчивост на селските райони в Гърция и България

Проф. Б. МАНОС*

Доц. д-р ДИМИТЪР НИКОЛОВ**

П. ЧАТЦИНИКОЛАУ*

Д-р Т. БОУРНАРИС*

Ф. КИОМОРЦИ*

*Аристотелски университет - Солун, Гърция,

**Институт по аграрна икономика - София

*E-mail: manosb@agro.auth.gr

**E-mail: dnik_sp@yahoo.com

Резюме: Настоящото изследване има за цел да се направи сравнение между гръцките и българските селски райони по отношение на социалните показатели за устойчивост. Социалната устойчивост е свързана със социалния капитал; социалното включване; социалната изолация и социалното сближаване в икономиката на селските райони; термините, които могат да се измерват по съответните социални показатели. Докладът се фокусира върху ефектите от поведението на земеделските домакинства относно тяхната социална устойчивост по отношение на промените в областта на заетостта, пол, миграция и социален капитал. За тази цел бяха избрани два района - предмет на изследване - Македония и Тракия в Гърция и Югоизточният планов район в България. Данните са събрани от проучване, проведено в рамките на проект CAP-IRE „Оценка на многостранното въздействие на Общата селскостопанска политика за развитие на селските икономики”, финансиран по 7 РП. Освен тези две области на изследване в проучването бяха включени още девет области от девет страни членки на Европейския съюз. В настоящото изследване се сравняват резултатите от гръцките и българските области на изследване със средните резултати от единадесетте европейски региона, обхванати от проекта.

Ключови думи: социални показатели за устойчивост, развитие на селските райони

Увод

Прилагането на Общата селскостопанска политика (ОСП) оказва силно влияние върху поддържането на икономически жизнени селски

общности, по-специално в необлагодетелстваните региони, в които възможностите за получаване на алтернативни доходи са силно ограничени. Този въпрос е все още важен и от политическа гледна точка - за най-бедните райони, с най-ниските цени на земеделските продукти и трудностите, които изпитват земеделските стопанства. Въпреки това през последните десетилетия се очерта пълна гама от нови проблеми. Застаряването на населението в селските райони постави въпроса за “посивяване” на обществото във връзка с жизнеността на селските райони и жилищните нужди на земеделските стопанства. Емиграцията в и извън ЕС доведе до важни промени на пазара на труда в селското стопанство, което намери отражение върху неземеделските общности в селските райони. Въпреки че, по-специално в Южна Европа, имигрантска работна ръка спомогна в голяма степен за икономическото оцеляване на селското стопанство и създаването на нови възможности за разпределение на труда, извън селските домакинства, това породило и нови социални проблеми, свързани с участието на индивида в обществото (Kasimis и др., 2003). Това, заедно с движението на населението извън градовете, постави отново въпроса за връзката между селските и градските райони. Ролята на домакинството като източник на работна сила в селското стопанство се променя с увеличаването на възможностите за труд на младежта. Заедно с това се промени профилът на равенството между половете в селските райони. Проблемите на двата пола са идентични при разделението на труда в селското стопанство. Въпреки че може да се твърди, че те имат силно социална, а не биологична основа (Shortall, 2002 г.). Те са под влияние на начина на управление и на социалната визия (Prugl, 2004). Тези промени наложиха преразглеждането на проблемите, свързани с управлението на социалния капитал и социалната интеграция. От една страна, изключването от социалните общности е въпрос с дълга история в селските райони (въпреки че изследването на механизмите и отношенията с политиката са били дълго време недостатъчни) независимо от неговото значение (Shucksmith и Чапман, 1998 г.; Shortall, 2004). От друга страна, социалният капитал, индивидуалните умения и знания са фактор с нарастващо значение за производителността и конкурентоспособността, по-специално в пазарната икономика. Взаимодействията с провежданата политика не винаги са ясни, но със сигурност са важни (Winter, 1997). Новите перспективи в развитието на селските

райони включват разглеждането както на местни, така и на общи за целия ЕС въпроси. Например международното сътрудничество между селските райони разкрива все по-голяма свързаност в рамките на и с място, извън пространството на ЕС (Ray, 2001).

В рамките на изследователския проект CAP-IRE е направен опит да се оцени въздействието на ОСП в единадесет европейски селски района, включително в Гърция и България. Целта на настоящата статия е да се направи сравнение между гръцките и българските селски райони чрез измерване на показатели за устойчиво социално развитие. Изследването се съсредоточава върху ефектите на ежедневното поведение и социалната устойчивост по отношение на промените в заетостта, пол, миграция и социален капитал. С цел проучване и измерване на това въздействие сме използвали редица показатели, свързани с икономическите данни по отношение на заетостта, социалното сближаване, социалното включване и демографските промени. Необходимите данни са събрани чрез наблюдение на домакинствата посредством въпросник. За целта бяха проведени интервюта на селски домакинства в изследваните страни от Европейския съюз. За анализа сме подбрали няколко въпроса от този въпросник, които включват социални показатели. Въз основа на тях сме извършили сравнение на двете изследвани области в Гърция и България.

Социална устойчивост

Социалната устойчивост е “един от трите елемента на устойчивостта” (другите два са екологична и икономическа устойчивост). Всеки един елемент се нуждае от подкрепата на другите два. В теорията съществува съгласие, че различните измерения на устойчивото развитие не са еднакво приоритетни (Drakakis Smith, 1995). Има ограничен брой изследвания, които се фокусират върху социалната устойчивост. Всеобхватно проучване на това понятие все още липсва. Едно проучване на ОИСР (2001 г.) посочва, че социалната устойчивост се разглежда във връзка със социалните последици на екологичните политики, а не като съставен елемент на устойчивото развитие.

В резултат на това съществуват малко опити за определяне на социалната устойчивост като независимо измерение на устойчивото развитие. Всеки автор или политик има собствено определение, достигнал до него по определени критерии, което прави общата дефиниция трудна за пости-

гане. Например от социологическа гледна точка (Littig и Griesler 2005 г.) определят социалната стабилност като “... качеството на обществата”. Това означава, че връзките между природата и обществото се регулират от трудовата дейност на човека, както и отношенията в обществото. Социална устойчивост се наблюдава, ако трудът, в рамките на обществото, и свързаните с него институционални разпоредби отговарят на един широк набор от човешки потребности и са оформени по такъв начин, че природата и нейните репродуктивни способности се запазват в продължение на дълъг период от време, и нормативните искания за социална справедливост, човешкото достойнство и участие са изпълнени”.

През последните години социалната устойчивост е важна съставна част от основните политически решения на правителствата, които се опитват да идентифицират проблемите, свързани с тази концепция. В доклад на Европейската комисия по устойчиво развитие (EPSD, 2004) се посочва, че през 2000 г. Европейският съвет в Лисабон стартира за първи път идеята за социалното измерение като неразделна част от устойчивия модел за развитие. Цял раздел на заключенията от Лисабон разглежда четирите основни измерения на социалната устойчивост. Те са:

- ангажимент за повишаване на образованието, особено във връзка с новите умения, свързани с развитието на „икономика на знанието”;
- реконструкция на политиката по заетостта, за да се създават “по-добри работни места”;
- модернизиране на социалната защита във връзка с многобройните предизвикателства, пред които са изправени развитите държави за “адекватно заплащане на труда и за насърчаване на равенството;
- разработване на стратегия за борба с бедността и социалното изключване, като се “насърчава социалното включване” (EPSD, 2004: 18).

В този дух Omann и Spangenberg (2002) твърдят, че социалната устойчивост се съсредоточава върху личните качества като образование, умения, опит, потреблението, доходите и заетостта, и се състои от право на всеки гражданин да участва активно в своето общество като съществен елемент. Така, в своя анализ, те посочват достъпа до обществени ресурси като ключов елемент от социалната устойчивост.

Тези опити да се определят основните елементи на социалната устойчивост обаче са недостатъчни за разработването на последователна и цялостна теоретична рамка. Напълно интегриран

подход за устойчивото развитие все още липсва в литературата и е малко вероятно да бъде развит в близкото бъдеще. Това се дължи на многостранния характер на концепцията за устойчивост, която обединява социални, екологични и икономически въпроси в една нова независима теория.

Индикатори за устойчивост

Показателите са основните инструменти за измерване на напредъка към постигане на социална устойчивост. Показателите, получени от проучвания и анкети, са основна база за оценка на устойчивото развитие, тъй като те отразяват представите на хората от селските райони. Освен това изборът на индикаторите зависи от местните условия, нуждите и приоритетите на местните хора. Използването на тези показатели е стъпка към осигуряване както на представителността, така и на възможността да се отчитат местните специфични условия. От друга страна, тези показатели се използват и при разработването на политики. Въпреки това, може да се твърди, че изборът на индикаторите поставя методологически проблеми, свързани с обобщаване и сравняване на стойността на показателите.

Първата основна стъпка към идентифицирането на индикатори за устойчивост може да се открие в „Дневен ред 21“ и в плана за действие, предприети за постигане на устойчивост, представени по време на Конференцията на ООН за околна среда и развитие (Световната среща за Земята) в Рио де Жанейро (ООН, 1992 г.). Комисията на ООН по устойчиво развитие (UNCSD) представи разработени и тествани в 22 страни набор от 134 показателя в категории общество, икономика, околна среда и институции със съответната методология за всеки показател (ООН, 2001 г.). Този комплект е ревизиран впоследствие два пъти и приключи през 2006 г. Състои се от набор от 50 основни показателя, които са част от по-голям набор от 98 индикатора за устойчиво развитие.

Въпреки значителното внимание, което се отделя на социалната устойчивост, в политиките за развитие на общността съществува ограничен набор от средства за тази оценка, да не говорим за нейното популяризиране. В действителност, редица показатели са разработени за измерване на различните компоненти на социалния капитал. Те само са били изпращани за провеждане на проучвания на местно ниво или са използвани за изчисляване на социалния капитал в страните от

наличните им национални статистически данни. Това показва, че е необходимо да се правят емпирични изследвания за социалния капитал, които да бъдат включени в политиките за социално устойчиво развитие.

След първоначалния опит от страна на UNCSD са разработени множество показатели за устойчивост. ЕВРОСТАТ също използва много от показателите, за да опише социалната устойчивост чрез измерване на социалните явления, като например демографските промени, заетостта, социалното сближаване, социалното включване и социалния капитал. Много от показателите, които бихме искали да използваме просто не са на разположение за изследваните области. Списъкът на предлаганите социални показатели съдържа показатели, използвани от ЕВРОСТАТ за изследване на социалното измерение на устойчивостта.

Области на изследване и данни

Проучването на селските домакинства в рамките на проект CAP-IRE се проведе с цел събиране на емпирична информация за настоящите и бъдещите тенденции на промените в земеделските стопанства и на въздействието на ОСП, и реформите в нея. Данните за тази статия се получиха от резултатите на това изследване за 11 райони на примера на проекта CAP-IRE (www.cap-ire.eu). Регионите, които се анализират и сравняват, са районът „Македония и Тракия“ в Гърция и Югозападен район за планиране в България. Останалите райони на изследване са Емилия-Романия в Италия, Северна Холандия в Холандия, Подалские в Полша, североизточната част на Шотландия в Обединеното кралство, Андалусия в Испания, Център и Миди-Пиренеи във Франция, Лан-Копър-област и Остпригниц-Рупин в Германия.

Районът „Македония и Тракия“ е разположен в северната част на Гърция. Този регион има около 2 милиона жители, което е около 20% от общото население на Гърция. Най-големият град е Солун с около 1,2 милиона жители. Проучваният регион е разделен на 3 провинции - Западна Македония, Централна Македония и Източна Македония и Тракия. Районът има 16 префектури. Западната и северната част на областта са покрити с планини, между които е известната планина Олимп. Южната част на региона е морска. Много туристи посещават региона през зимата за каране на ски и селски туризъм, а лятото – за морски туризъм. В района са развити най-вече стоманената, тек-

стилната, химическата и петролната индустрия, енергетиката и хранително-вкусовата промишленост. Земеделската площ на общия регион е 1 384 700 хектара, от които 40,6% се напояват. Основни култури в региона са памук, захарно цвекло, трайни насаждения (праскови, ябълки и круши), царевича, твърда пшеница и тютюн. В проучвания

регион се наблюдава силна вертикална интеграция между земеделието и преработващата индустрия. Тази тенденция е налице и около големите градове, където селскостопанската продукция е специализирана в специфични производства.

Югозападният район за планиране в България е с площ от 14 600 кв. км, което представлява 13%

Таблица 1
Table 1

Използвани социални индикатори

Proposed Social Indicators

K1	Членовете на домакинството на работа в земеделското стопанство на пълен работен ден/ Members of household working on the agricultural holding full time
K2	Членовете на домакинството на работа в земеделското стопанство на непълен работен ден/ Members of household working on the agricultural holding part time
K3	Неземеделски дейности/ Off-farm activities
K4	Учене през целия живот (образование на респондента) Lifelong learning (Education Level of the respondent)
K5	Учене през целия живот (официално земеделско образование) Lifelong learning (Formal Agricultural Education)
K6	Процент от общите приходи на домакинство от земеделие Percentage of total household revenue from farming
K7	Членове на спортни клубове или друга обществена организация Members of a sports club, recreation or other social organization
K8	Членове на фермерски съюзи или други селскостопански организации за лобиране/ Members of the farmers union or other farming pressure group
K9	Членове на организации за опазване на природата и околната среда Members of a nature conservation organization or environmental organization
K10	Използване на Интернет за закупуване на средствата за производство Using Internet for buy production means
K11	Използване на Интернет за продажба на продукти/Using Internet for sell products
K12	Членове на домакинството на възраст под 18 г./Household members younger than 18
K13	Ранно напускане на училище/Early school leavers
K14	Членове на домакинството на възраст над 65 г./Household members older than 65
K15	Мъже - членове на домакинството/Male members of household
K16	Жени - членове на домакинството/ Female members of household
K17	Членове на домакинство между 18 г. и 65 г./Household members 18-65
K18	Мъже, заети на пълно работно време/Full time male employees
K19	Мъже, заети на непълно работно време/Part time male employees
K20	Жени, заети на пълно работно време/Full time female employees
K21	Жени, заети на непълно работно време/Part time female employees
K22	Наети работници от други страни членки на ЕС/Employees who are citizens from other EU countries
K23	Наети работници от други страни, нечленуващи в ЕС Employees who are citizens from non EU countries
K24	Дългосрочно безработни/Long term Unemployment

от площта на България. Състои се от три административни области - Бургас, Сливен и Ямбол. След 2007 г към него е добавена и Старозагорска област. В настоящия анализ се обхващат първите три области. Населението в областта е около 782 000 жители, т.е. около 10% от населението в страната. Географското положение на Югоизточна област, с широкия си излаз на Черно море и дългата границата с Турция, е от стратегическо значение. Районът е един от най-богатите в България с биологичното разнообразие и природните стари гори. Предоставя възможности за развитие на специализиран туризъм и отдих във вътрешността на региона. Основните сектори на икономиката в региона са туризъм, селското стопанство и индустрия. Основните промишлени отрасли

са храни и напитки, текстил, петролни продукти и дървопреработване. В селското стопанство се произвежда 18,8% от регионалния БВП и се осигурява 6% от заетостта в района. Основната продукция е грозде, плодове и жито, развито е животновъдството. Рибарството и аквакултури са налице по крайбрежието. Водните ресурси са ограничени и неравномерно разпределени. Това налага да се използват разумно и, ако не се управляват ефективно, може да се превърнат в пречка за развитието на селското стопанство. Климатичните условия, разнообразният ландшафт (включително и по крайбрежието на Черно море), наличието на минерални извори и лечебна кал са благоприятни условия за развитие на туризма. В района има богато културно наследство, чието

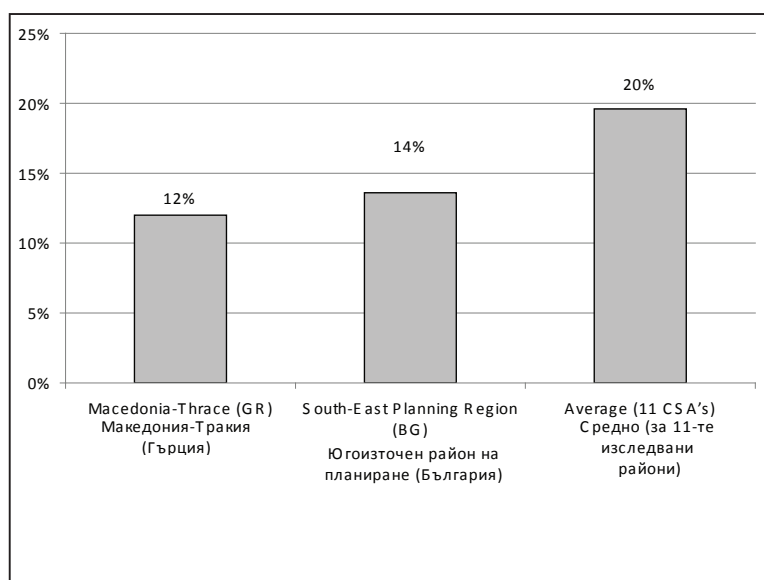
Таблица 2
Table 2

Членове от семейството, работещи във фермата
Family members working on the farm

Показатели Indicators	Македония-Тракия/ Macedonia-Thrace (GR)	Югоизточен планов район South-East Planning Region (BG)	Средно/Average (11 района на изследване/11 CSA's)
Пълно работно време/Full Time	100%	89,4%	82,5%
Непълно работно време/Part Time	57,7%	39,2%	48,6%

$\alpha=0,0001$

Фиг. 1.
Fig. 1.

Други дейности - различни от земеделие
Other activities different from crop cultivation

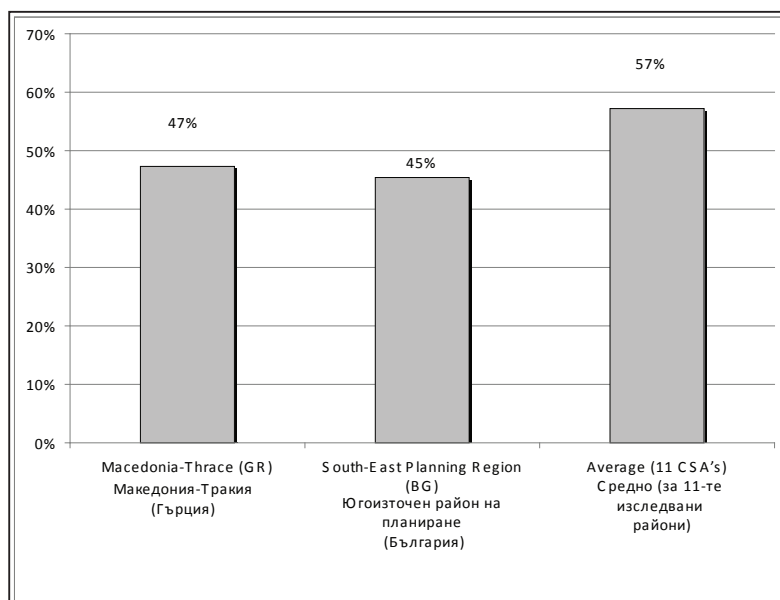
Таблица 3
Table 3

Образователно равнище
Education Level

	Македония-Тракия/ Macedonia-Thrace (GR)	Югоизточен планов район/ South-East Planning Region (BG)	Средно/Average (11 района на изследване/11 CSA's)
Без и с основно образование до 4 клас/ None and primary (elementary school)	37,7%	2,9%	14,8%
Основно образование до 8 клас/ Lower and Secondary (primary school)	40,7%	4,8%	18,2%
Средно образование до 12 клас/ Upper secondary education (high school)	17,0%	64,7%	33,7%
Висше образование, бакалавър/Post-secondary non-tertiary education (professionalizing master)	3,0%	2,6%	20,0%
Висше образование, магистър/ First stage of tertiary education (degree)	1,7%	25,0%	11,5%
Висше образование, доктор/ Second stage of tertiary education (PhD)	0,0%	0,0%	0,5%

$\alpha=0,0001$

Фиг. 2.
Fig. 2.

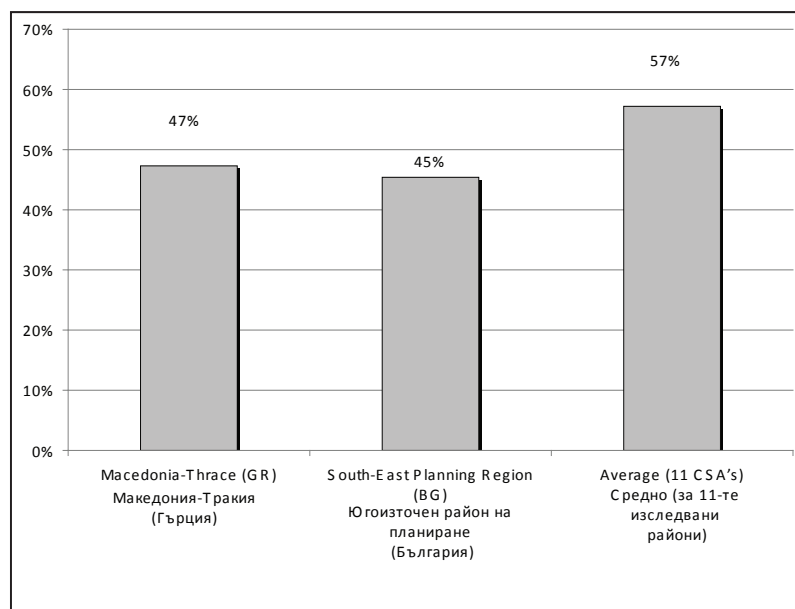
Образователно равнище
Education Level

опазване и поддържане изисква повече усилия, отколкото в момента се полагат.

В проучването беше разработен въпросник, приложен върху голяма извадка от земеделските

домакинства. В него се съдържа информация, свързана с дейностите извън земеделието. Извадката съдържа 300 селскостопански домакинства от район „Македония и Тракия” в Гърция и 273

Фиг. 3.
Fig. 3.

Земеделско образование
Formal Agricultural education

Таблица 4
Table 4

Дял на приходите от земеделие в общите приходи на домакинствата
Percentage of total household gross revenue that comes from farming

	Македония-Тракия Macedonia-Thrace (GR)	Югоизточен планов район South-East Planning Region (BG)	Средно/Average (11 района на изследване/ 11 CSA's)
< 10%	1,0%	1,9%	11,7%
10-29%	0,3%	5,5%	9,5%
30-49%	4,0%	17,9%	11,0%
50-69%	14,7%	20,1%	15,0%
70-89%	26,7%	21,6%	14,9%
> 89%	53,3%	31,9%	35,1%

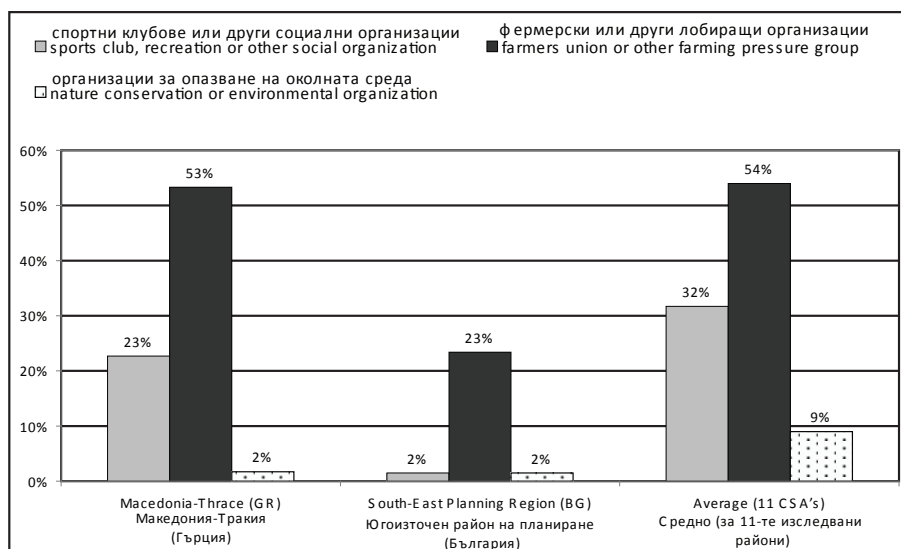
$\alpha=0,0001$

селскостопански домакинства в Югоизточен район за планиране в България.

ЕВРОСТАТ използва много от показателите за измерване на социалните явления, за да се опише социалната устойчивост - например демографските промени, заетостта, социалното сближаване, социалното включване и социалния капитал. Ние използвахме основните социални показатели, определени от ЕВРОСТАТ, с цел да

се оцени социалната устойчивост. Използваните социални показатели отразяват баланса между идеалните и наличните данни. Подбрали сме няколко въпроса от този въпросник, на базата на които се основава определянето на тенденциите, свързани със смяната на работата, пол, миграция и социален капитал в селските райони на Гърция и България. Избраните социални показатели са представени в табл. 1.

Фиг. 4.
Fig. 4.

Членство в социални мрежи
Members of any Social Network

Таблица 5
Table 5

Заети мъже, работещи в стопанството
Male employees working on the farm

	Македония-Тракия Macedonia-Thrace (GR)	Югоизточен планов район/South-East Planning Region (BG)	Средно/Average (11 района на изследване/11 CSA's)
Мъже – пълен работен ден male - full time	32,0%	52,4%	21,6%
Мъже – непълен работен ден male - part time	57,3%	29,5%	27,0%

$\alpha=0,0001$

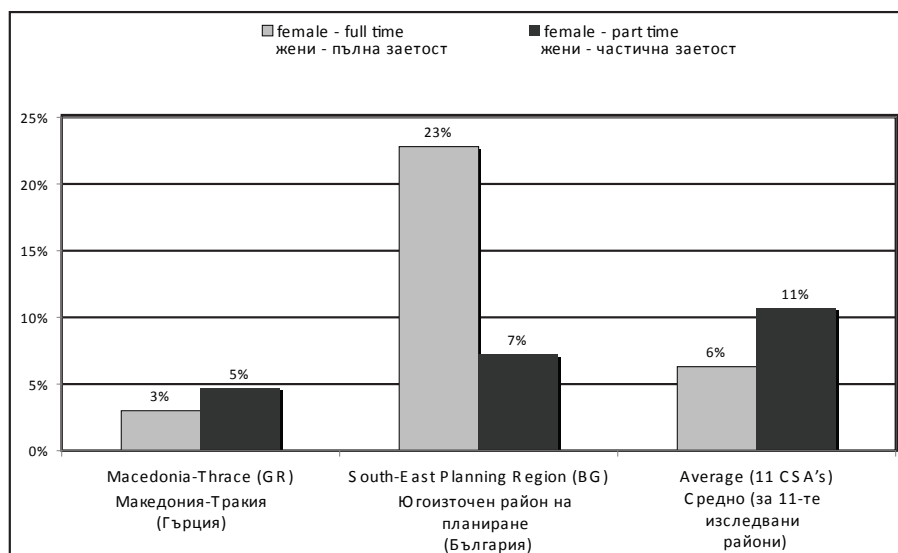
Резултати от анализа на социалните индикатори за устойчивост

В следващата таблица (табл. 2) са представени резултатите за показателите K1 и K2 за земеделски стопанства, които имат най-малко един член от семейството, който работи във фермата на пълен работен ден или почасово. Разликите са статистически значими ($\alpha = 0,0001$). Всички земеделски стопанства в район „Македония и Тракия” (Гърция) използват работна ръка от членове на семейството, работещи в земеделското стопанство на пълен работен ден, а повече от половината от тях (58%) са членове на семейството, работещи на непълно работно време. Освен това, в Югоиз-

точен район за планиране (България) голяма част от земеделските стопанства (89%) наемат членове на семейството на пълен работен ден, а 39% от членовете на семейства, работят на непълно работно време. Може да се отбележи, че двата региона имат по-висок процент от средния (83%) за членове на семейството на пълен работен ден, но само Македония и Тракия (Гърция) има по-висок процент от средния за членовете на семейството, работещи на непълно работно време.

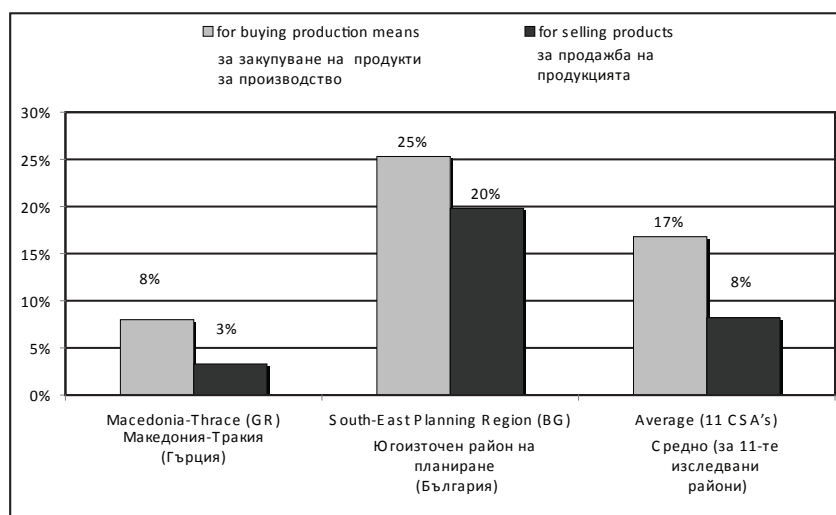
Фиг. 1 съдържа резултатите за показателя K3, характеризиращ дейностите, упражнявани от земеделските стопанства, различни от земеделие. Размерът на земеделските стопанства, осъществяващи други доходоносни дейности за всички

Фиг. 5.
Fig. 5.

Жени служителки, работещи във фермата
Female employees working on the farm

Фиг. 6.
Fig. 6.

Земеделски стопанства, които използват интернет
Agricultural holdings using internet

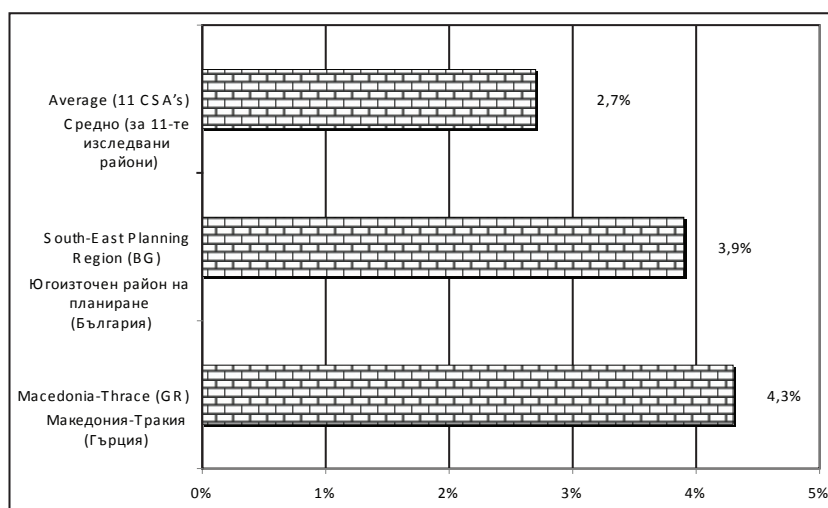
изследвани райони, е 20%. И в двата региона резултатите са по-ниски от средното за целия проект. По-конкретно, в Югоизточен район за планиране (България) - 14%, а в район „Македония и Тракия“ (Гърция) - 12% от земеделските стопанства осъществяват други доходоносни дейности.

В следващата таблица (табл. 3) и на фиг. 2 мо-

жем да видим резултатите за показателите К4 и К13, свързани с образователното равнище на респондентите и честотата на преждевременно напускащите училище. Разликите са статистически значими ($\alpha = 0,0001$). Що се отнася до високото ниво на образование на ответника, индикаторът представлява анкетираните, които имат основно, средно и висше образование.

Таблица 6
Table 6Възрастова структура в домакинството
Household Members

	Македония-Тракия Macedonia-Thrace (GR)	Югоизточен планиров район South-East Planning Region (BG)	Средно/Average (11 района на изследване/11 CSA's)
Членове на домакинството/members >18	15,8%	16,8%	22,9%
Членове на домакинството/members <65	5,3%	9,7%	12,9%
Членове на домакинството/members 18-65	77,9%	73,5%	64,2%
Членове на домакинството мъже/male members	50,5%	51,4%	52,5%
Членове на домакинството жени/female members	49,5%	48,6%	47,5%

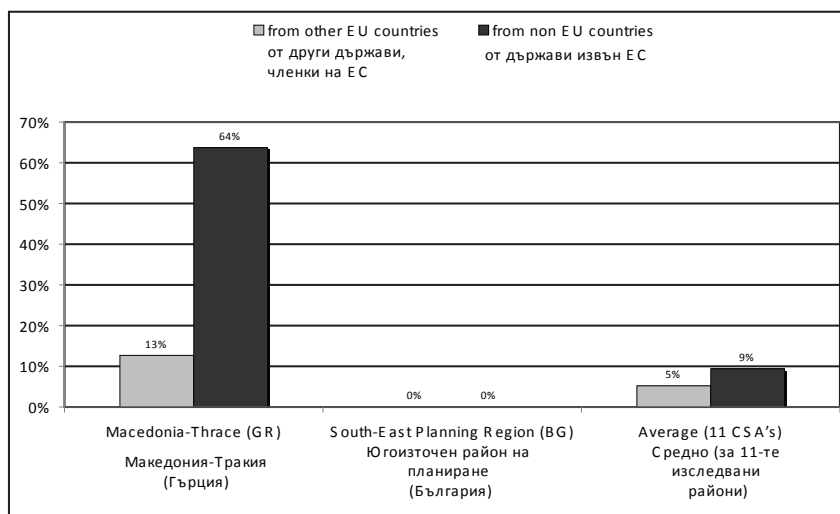
 $\alpha=0,0001$ Фиг. 7.
Fig. 7.Дял на дългосрочни безработни
Long term unemployment rate

Във всички райони на проучване в рамките на проекта повече от половината от анкетираните (67%) са с висока степен на образование. В Югозападен район за планиране (България) по-голямата част от анкетираните (92%) имат висше образование. Този резултат е много по-висок от средния за проекта. От друга страна, в район „Македония и Тракия” (Гърция) само 22% от анкетираните са с висше образование.

По отношение на ранно отпадащите от системата на образование индикаторът е свързан с анкетираните, които имат само основно или средно образование. Във всички изследвани райони по-малко от 35% от анкетираните са с ниско

образование. В Югоизточен район за планиране (България) резултатите са по-ниски от средното за всички изследвани райони, по-конкретно - само 8% от анкетираните преждевременно напускат образователната система. В район „Македония и Тракия” (Гърция) се наблюдава по-висок процент на ранно напускане на училище, много по-висок от средния за проекта, тъй като 78% от анкетираните са с основно или средно образование.

Фиг. 3 представя земеделски стопанства, които имат най-малко един член от семейството със завършено селскостопанско образование (показател K5). Както можем да видим, във всички изследвани райони, в повече от половината от

Фиг. 8.
Fig. 8.

Чуждестранни работници, наети във фермите
Foreign employees working on farm

земеделските стопанства (57%), има поне един член със завършено земеделско образование. Стойностите на този показател за двата региона са малко по-ниски от средните за проекта. По-конкретно, респективно 47% и 45% от земеделските стопанства са с най-малко един член със завършено земеделско образование в район „Македония и Тракия” (Гърция) и в Югоизточен район за планиране (България).

В следващата таблица (табл. 4) са представени резултатите за показател К6, свързан с процента на прихода от земеделие в брутният приход на домакинството. Разликите са статистически значими ($\alpha = 0,0001$). Във всички сфери казус, в 22% от земеделските стопанства, по-малко от 30% от общия приход идва от селското стопанство, в около 10% от земеделските стопанства 30-49% от общите приходи на домакинствата идват от селското стопанство, като повече от 50% от общите приходи идват от земеделие. В район „Македония и Тракия” (Гърция), в изследваните земеделски домакинства повече от 50% от общите приходи на домакинствата идват от селското стопанство, като повече от половината от тях - повече от 89% от общите приходи - идват от земеделие. Освен това, в Южен район за планиране (България) само за 8% от земеделските стопанства по-малко от 30% от общия приход идва от селското стопанство, в около 18% от земеделските стопанства 30-49% от общите приходи на домакинствата идват от земеделие, като в останалата част от тях - повече от 50%

от общите приходи идват от земеделие.

На фиг. 4 се представят резултатите, свързани с членството на най-малко един член на семейството в някоя социална мрежа (показатели К7-К8 К9). Повече от 30% от земеделските стопанства във всички изследвани области по проект CAP-IRE членуват в спортен клуб или друга обществена организация. Повече от половината (54%) земеделски стопанства са членове на земеделски съюзи или други браншови организации, а само 9% от земеделските стопанства са членове на организация за опазване на природата или друга екологична организация.

В район „Македония и Тракия” резултатите са малко по-ниски от средните - 23% от земеделските стопанства са членове на спортен клуб или друга обществена организация. Повече от половината (53%) от земеделските стопанства са членове на земеделски съюз или друга фермерска организация и само 2% от земеделските стопанства са членове на организация за опазване на природата или друга екологична организация. В Югоизточния планов регион (България) резултатите са по-ниски от средната стойност за проекта, като повече от 20% от земеделските стопанства са членове на земеделски съюз или друга фермерска организация, но по-малко от 2% от земеделските стопанства са членове на спортен клуб или друга обществена организация, или на организация за опазване на природата, или друга екологична организация.

В следващата таблица са представени резултатите от анализа на показателите K18, K19, K20 и K21, отнасящи се до земеделски стопанства, в които работят най-малко един мъж или жена. Двата изследвани региона имат по-високи стойности в сравнение със средните за всички изследвани региони в проекта. В район „Македония и Тракия” (Гърция) 32% от земеделските стопанства имат заети мъже, които работят на пълен работен ден, а повече от половината от тях (57%) са мъже, работещи на непълно работно време. В Югоизточен район за планиране (България) половината от земеделските стопанства (52%) наемат мъже, работещи на пълен работен ден, и 30% мъже, работещи на непълно работно време. Средните стойности за всички изследвани райони в проекта са по-ниски - по-малко от 30% от земеделските стопанства наемат мъже, работещи на пълен или непълно работен ден (табл. 5). По отношение на работещите жени (фиг. 5) - стойностите за всички изследвани райони са по-ниски: Само 6% от земеделските стопанства във всички райони наемат жени, които работят на пълен работен ден. Също така, в регион „Македония и Тракия” (Гърция), където резултатите са по-ниски от средните, 3% от земеделските стопанства наемат жени, които работят на пълен работен ден. Любопитно е, че в Югоизточния район за планиране (България) стойността на този показател е много по-висока от средната за проекта, тъй като повече от 20% от земеделските стопанства наемат жени, които работят на пълен работен ден. В 11% от земеделските стопанства във всички изследвани райони наемат жени, работещи на непълно работно време. Докато в 5% от земеделските стопанства в регион „Македония и Тракия” (Гърция) работят жени на непълно работен ден, в Югоизточния район за планиране (България) 7% от изследваните земеделски стопанства наемат жени, работещи на непълно работно време.

На фиг. 6 можем да проследим какъв дял от земеделските стопанства използват Интернет за закупуване на средства за производство или за продажба на продукти (показатели K10-K11). Средната стойност на земеделските стопанства, които използват Интернет за закупуване на средствата за производство във всички изследвани райони, е 17%. В регион „Македония и Тракия” (Гърция) този процент е по-нисък от средното за проекта - само 8% от стопанства. В Югоизточен район за планиране (България) се наблюдава по-висок процент от средния - повече от 25% от

земеделските стопанства използват Интернет за закупуване на средства за производство.

По отношение на земеделските стопанства, които използват Интернет за продажба на продукти, процентите са по-ниски за всички региони – средна стойност само 8%. В район „Македония и Тракия” (Гърция) само 3% от земеделските стопанства използват Интернет за продажба на продукти. В Югоизточен район за планиране (BG) процентът е много по-висок от средната стойност - 20% от земеделските стопанства използват Интернет за продажба на продукти.

Табл. 6 съдържа някои важни показатели по отношение на членовете на домакинството (показатели K12, K14, K15, K16, K17). Що се отнася до застаряването на населението, във всички изследвани райони 13% от членовете на домакинството са на възраст над 65 години. И в двата региона процентите са по-ниски от средното за проекта. По-конкретно, в Югоизточен район за планиране (България) 10% от членовете на домакинството са на възраст над 65 години, а в район „Македония и Тракия” (Гърция) само 5%. Освен това, във всички изследвани райони 23% от членовете на домакинството са по-млади от 18 години. В двата региона процентите са по-ниски от средните: в район „Македония и Тракия” (Гърция) - само 16% от членовете на домакинството са по-млади от 18 г., а в Югоизточен район за планиране (България) - само 17%.

На фиг. 7 е представен размерът на дългосрочната безработица в домакинствата (показател K24). Двата региона имат по-високи стойности от средните за проекта: в район „Македония-Тракия” (Гърция) процентът на дългосрочната безработица в селските домакинства е 4,3%; в Югоизточен район за планиране (България) – 3,9%. Средната стойност на дългосрочно безработните лица в селските домакинства от всички области е по-малка от 3%.

Следващата фиг. 8 показва земеделски стопанства, които имат най-малко един чужд работник в стопанството (показатели K22, K23). Виждаме, че в район „Македония и Тракия” (Гърция) има по-високи стойности от средните за проекта, като 13% от земеделските стопанства наемат чуждестранни работници от страни от ЕС, а 64% наемат чуждестранни работници от държави извън ЕС. Средната стойност за всички изследвани райони е по-ниска - по-малко от 10% от земеделските стопанства наемат чуждестранни работници от други страни – членки на ЕС, или от трети страни. От друга страна, наблюдаваме, че в Югоизточен

район за планиране (BG) нито едно от земеделските стопанства не наема работници от страни – членки на ЕС, или от трети страни.

Заклучение

Целта на това изследване е да анализира двата района - в България и Гърция, на базата на двадесет и четири избрани социални показателя. Анализът позволява да се изтъкнат някои особености, които характеризират селските райони, и да се определят специфичните проблеми на населението в селските райони. Този набор от проблеми включва трудностите, свързани с демографията, отдалечеността на районите, образованието на населението, някои особености на пазара на труда. В дескриптивния анализ се сравняват двата района със средната стойност на единадесетте селски района от страни – членки на Европейския съюз, изследвани по проекта CAP-IRE.

Данните показват, че проблемът с ниската образователна степен на анкетираните земеделски домакинства е от особено значение за развитието на селските райони. Друг подобен проблем е свързан с ранното напускане на образователната система. Ниското ниво на образование на голяма част от населението в селските райони води до ниско ниво на заетост - следователно може да намали приходите, което от своя страна оказва отрицателно влияние върху възможността за влягане на средства за по-качествено образование на подрастващите. Коефициентът за заетост показва различна картина в разбивката по пол. Във всички изследвани райони заетостта на жените като цяло е по-ниска от тази на мъжете. Разликата може да се обясни с два факта: а) образованието на жените е по-ниско от това на мъжете във всички области казус, обхванати от проучването; б) голям брой млади жени все още нямат кураж да излязат на пазара на труда.

Дългосрочната безработица е доста висока и в двата изследвани района - район „Македония-Тракия” (Гърция) и Югоизточен район за планиране (България) - сигнал, че много хора могат да попаднат в “капана на безработицата”. Рискът от продължителна безработица е особено голям за хората с ниско образователно равнище.

Що се отнася до последиците от застаряването на населението върху пазара на труда в селските райони - хората на възраст 65 и повече са по-малко от 10% от населението и в двата района. Това определя не само неблагоприятна демографска

тенденция, която може да намали предлагането на работна сила на местния трудов пазар през следващите няколко години, но може да представлява и риск за бъдещото устойчиво развитие на системите за социална защита.

Разпространението и използването на Интернет за закупуване на средства за производство или за продажба на продукти, като цяло, се смята за инструмент за стимулиране на икономическото развитие в селските райони и активизиране на пазара на труда. Използването на Интернет е високо в Югоизточен район за планиране (България) и все още много ниско в Македония и Тракия (Гърция).

Важен елемент, характеризиращ селските райони, е достъпността и участието на всеки фермер в социални мрежи, особено в природозащитни или други екологични организации. Делът на членуващите в спортни клубове или други обществени организации е много по-висок от тези, които членуват в природозащитни и екологични организации.

Освен това, във всички райони на изследване повече от половината от домакинствата членуват в земеделските съюзи или други селскостопански организации.

Разнообразните източници на доходи в селските домакинства могат да намалят риска на земеделските производители. Наличието на много малки или дори полупазарни стопанства е въпрос на сериозно безпокойство, тъй като в област „Македония и Тракия” (Гърция) и Югоизточния район за планиране (България) по-малко от 15% от земеделските производители вече не се интересуват само от производство на земеделска продукция, а и от други дейности: селски туризъм; опазване на околната среда; предаване на традиционните знания (например преработката на традиционни продукти) на новите поколения; предоставяне на възможности на градското население да участва в дейности, свързани с екотуризъм.

По отношение на миграционните процеси изследването показва, че имигрантите от страни, извън ЕС, са много повече от имигрантите от други страни – членки на ЕС, във всички изследвани региони. По-високи стойности се наблюдават в райони, в които секторите на икономиката се характеризират със силна сезонност и привличане на работници с по-ниска квалификация - район „Македония и Тракия” (Гърция), който се превърна в дестинация за голям брой имигранти през последните петнадесет години.

ЛИТЕРАТУРА

- Drakakis-Smith, D.** 1995. Third World Cities: Sustainable Urban Development, *Urban Studies* 32, Nos 4-5.
- Kasimis, C., G. Papadopoulos, E. Zacoboulou.** 2003. Migrant in Rural Greece. *Sociologia Ruralis* 43 (2), pp. 168 – 184.
- Littig, B. & E. Griessler.** 2005. Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory, *International Journal of Sustainable Development*, 8, 1 (2): 65-80.
- Omann, I. and J. H. Spangenberg.** 2002. Assessing Social Sustainability. The Social Dimension of Sustainability in a Socio-Economic Scenario, paper presented at the 7th Biennial Conference of the International Society for Ecological Economics in Sousse (Tunisia), 6-9 March 2002.
- Prugl, E.** 2004. Gender Orders in German Agriculture: From the Patriarchal Welfare State to Liberal Environmentalism. *Sociologia Ruralis* 44 (4), pp. 350-372.
- Ray, C.** 2001. Transnational Co-operation between Rural Areas: Elements of a Political Economy of EU Rural Development. *Sociologia Ruralis* 41 (3), pp. 280-295.
- Shortall, S.** 2002. Gendered Agriculture and Rural Restructuring: A case study of Northern Ireland. *Sociologia Ruralis* 42 (2), pp. 161-172.
- Shortall, S.** 2004. Social or Economics Goals, Civic Inclusion or Exclusion? An Analysis of Rural Development Theory and Practice. *Sociologia Ruralis* 44 (1), pp. 110-123.
- Shucksmith, M., P. Chapman.** 1998. Rural Development and Social Exclusion. *Sociologia Ruralis* 38 (2), pp. 225-242.
- Winter, M.** 1997. New Policies and New Skills Agricultural Change and Technology Transfer. *Sociologia Ruralis* 37 (3), pp. 364-381.
- European Panel on Sustainable Development (EPSD). 2004. From here to Sustainability – Is the Lisbon/Goteborg Agenda Delivering?, EPSD Report No 1, 2004-12-01, available at <http://www.gmv.chalmers.se/epsd/index.htm>
- OECD. 2001. Analytic Report on Sustainable Development SG/SD (2001) 1-14, OECD, Paris.
- United Nations Conference on Environment and Development (UNCED). 1992. Agenda 21, Earth Summit, UN, 3-14 June, Rio de Janeiro, Brazil.
- United Nations Commission on Sustainable Development (UNCSD). 2001. Sustainable development of tourism, UN, Zurich.
- www.cap-ire.eu. Assessing the multiple Impacts of the Common Agricultural Policies (CAP) on Rural Economies (CAP-IRE). (Online).

Social Sustainability in Greek and Bulgarian Rural Areas

B. MANOS*, D. NIKOLOV**, P. CHATZINIKOLAOU*, T. BOURNARIS*, F. KIOMOURTZI*

**Aristotle University - Thessalonica, Greece*

***Institute of Agricultural Economics - Sofia*

(Summary)

This paper aims to make a comparison between Greek and Bulgarian rural areas, in terms of social sustainability indicators. Social sustainability is related to social capital, social inclusion, social exclusion and social cohesion in rural economies, terms that can be measured by relevant social indicators. The paper focuses on the effects of farm household behaviour on social sustainability in regard to changes in employment, gender, migration and social capital. To this end two case study areas were selected; Macedonia and Thrace in Greece and South east Planning Region in Bulgaria. The data were collected by a survey carried out in the context of the European FP7 project entitled CAP-IRE (Assessing the multiple Impacts of the Common Agricultural Policy on Rural Economies). The survey included eleven case study areas in nine case study areas of the European Union. The paper also compares the results from the Greek and Bulgarian case study areas with the average results of the eleven European case study areas.

Key words: social sustainability indicators, rural areas

Статията е постъпила в редакцията на 25.11.2011 г.